

De prijs van geluk

Meer en meer vinden economen dat de economie moet gaan over geluk. De vraag is welke prijs voor die zienswijze moet worden betaald.

Niet meer alleen Bhutan, maar nu ook Frankrijk ziet geluk als datgene wat de overheid voor haar onderdanen moet zien te verwezenlijken. Onlangs immers vroeg president Sarkozy de Nobelprijswinnaars Amartya Sen en Joseph Stiglitz een specifiek Frans bbp te ontwerpen, waarin factoren als kwaliteit van leven en geluk worden verdisconteerd.

Aan dit Franse verzoek is een tiental jaren voorafgegaan waarin steeds meer economen zich zijn gaan afvragen of de economie niet zou moeten gaan over geluk (*happiness, well-being*). In het verlengde daarvan is de verwachting geuit dat we nog maar aan het begin staan van een ontwikkeling waarin een economische wetenschap die gebaseerd is op geluk een van de voornaamste hulpmiddelen zal worden van het sociaaleconomische beleid (Van Praag, 2007). Geheel nieuw is dit alles uiteraard niet. Iedere econoom zal weten dat al verscheidene eeuwen geleden voor iemand als Bentham geluk iets was waarom het voor de mensen allemaal draaide (Blaug, 1997). Een nieuw facet is wel dat men er zich tegenwoordig ook sterk op richt om geluk te meten (in de satisfactie-analyse, Van Praag, 2004; 2007).

Sommigen hebben al te kennen gegeven in de economie geen plaats te zien voor een begrip geluk (Wolfson, 2001; Heertje, 2006; Polak, 2007). Er is echter nog wel ruimte voor een aanvullende analyse. Deze kan aan het licht brengen, nog scherper dan al is gedaan, welke prijs voor het omhelzen van een begrip geluk zou moeten worden betaald.

Voorkeuren

De gangbare economie ziet de welvaart van de individuele agenten bepaald door hun eigen voorkeurs-oordelen (Hennipman, 1962). Sommige economen vinden echter, zoals Ng dit heeft uitgedrukt, dat de voorkeuren maar een povere weerspiegeling vormen van de individuele welvaart (Ng, 2003; Diener en Seligman, 2004; Kahneman en Krueger, 2006). Zij brengen daartoe onder meer het volgende naar voren. De voorkeuren berusten, anders dan de gangbare economie het zou voorstellen, niet uitsluitend op rationele overwegingen (Layard, 2006; Folmer, 2007; Fudenberg, 2006; Ng, 2003; Ng en Ho, 2006). De voorkeuren vinden niet, volledig autonoom, hun oorsprong bij ieder afzonderlijk subject,

maar komen mede tot stand op grond van oordelen van anderen (Ng, 2003; Layard, 2006; Folmer, 2007). Bij de bepaling van hun voorkeuren kijken individuen niet alleen naar de lopende periode, maar ook naar voorafgaande perioden (Layard, 2006; Rayo en Becker, 2007; CPB, 2007). De voorkeuren weerspiegelen de voorkeuren ex ante, maar vormen *ipso facto* geen goede uitdrukking van de welvaart ex post, die daarvan kan afwijken (Ng, 2003). Sommigen menen dat hier steeds sprake is van systematische beoordelingsfouten bij het individu of ook van een gebrek aan zelfbeheersing (CPB, 2007; Frey en Stutzer, 2005).

Degenen die menen dat men niet kan afgaan op de voorkeuren, zien als oplossing voor het door hen veronderstelde probleem het vervangen van het in de economie gebruikelijke begrip welvaart door een begrip geluk. De vraag is dan of men daarin mee wil gaan. Nu zijn bezwaren tegen het als gegeven aannemen van de voorkeuren lang niet nieuw (Blaug, 1997) over de opvattingen over de subjectieve-waardetheorie ten tijde van Marshall. Zo somde men al veel eerder allerlei omstandigheden op die erop neerkwamen dat individuen niet rationeel te werk gaan. Heertje heeft er recent op gewezen dat de economie daar ook helemaal niet van uitgaat (Heertje, 2006). Voor de andere bezwaren, bijvoorbeeld dat de individuen geen boodschap zouden hebben aan de oordelen van anderen, geldt exact hetzelfde. Dat de neoklassieke economie de veronderstellingen zou doen die critici zoals hier genoemd haar toeschrijven, is dan ook "een indianenverhaal" (Wolfson, 2001).

Dit alles kan worden verduidelijkt door het voorafgaande op meer abstracte manier weer te geven. Met bezwaren als de genoemde geeft men in feite te kennen de voorkeuren niet als gegeven te willen zien. Anders gezegd, de voorkeuren zouden kennelijk moeten worden verklaard. Dit is duidelijk in afwijking van de gangbare economie, waar immers wel de voorkeuren een gegeven vormen (Robbins, 1935; Hennipman, 1962; Wolfson, 2001; Gul en Pesendorfer, 2007).

De vraag is nu waarom men bezwaar zou moeten maken tegen het als gegeven aannemen van de voorkeuren. Geeft men zich er geen rekenschap van dat dit, evenals bijvoorbeeld het als gegeven aannemen van de stand van de techniek, uitsluitend een kwestie is van methodiek? Onderkent men niet dat de economie zich hiermee helemaal niet uitspreekt over de vraag waarom een individu handelt zoals het handelt? Men zou toch eens de uitspraak

JACOB POLAK
Emeritus hoogleraar
aan de Rijksuniversiteit
Groningen

dat geluk (*subjective well-being*) betrekking heeft op de percepties, en niet op het nut zoals economen dat plegen op te vatten (Kahneman en Krueger, 2006), moeten confronteren met wat Heertje hierover opmerkte, namelijk dat “de specificatie van de nutsfunctie reageert op alle mogelijke gedragingen die men uit de psychologie aanreikt” (Heertje, 2006). Conclusie, voor een begrip geluk dat steunt op het idee dat de voorkeuren niet als gegeven worden beschouwd, is in de economie geen plaats.

Nu is het niet ondenkbaar dat de pleitbezorgers van geluk zich niet op een zo eenvoudige manier laten overtuigen. Het heeft er namelijk veel van dat men zich hier bevindt “among the believers” (Naipaul, 1982). De vraag is dan ook of in het idee dat de economie moet gaan over geluk, niet in een nog fundamenteeler opzicht dan het niet als gegeven aannemen van de voorkeuren, een breuk met de gangbare economie valt te herkennen. Maar eerst vraagt nog iets anders de aandacht. Naast de niet-gegeven voorkeuren kan namelijk nog een andere consequentie van het begrip geluk worden blootgelegd.

Integrale gedragswetenschap

Economen die pleiten voor een economie gebaseerd op geluk vinden nogal eens dat er een integrale gedragswetenschap zou moeten zijn. Daarvan zouden dan, naast de economie, ook de psychologie, en voor sommigen ook de sociologie, de geografie en de neurowetenschap, deel moeten uitmaken (Ng, 2003; Van Praag, 2004; Van Praag en Ferrer-i-Carbonell, 2004; Frey en Stutzer, 2005; Fudenberg, 2006; Layard, 2006; Folmer, 2007; Van Hoorn, 2007; Rayo en Becker, 2007).

Wat hiervan te vinden? De vraag is wat precies met een integrale gedragswetenschap wordt bedoeld. Dat is namelijk beslist niet duidelijk. Stel dat men hiervoor mag lezen: multidisciplinariteit. Dan doen zich echter nog twee verschillende mogelijkheden voor. Allereerst, dat economen ook goed thuis moeten zijn in vakgebieden als de psychologie, de sociologie, de geografie en de neurowetenschap. De vraag is hoe reëel dit is. In zijn tijd kon iemand als Leonardo da Vinci de kennis van een reeks uiteenlopende vakgebieden in zich verenigen. Maar wie kan dat nu? Is niet ieder die dat zou willen proberen gedoemd te worden tot een *Jack of all trades and master of none*?

Multidisciplinariteit zou ook kunnen inhouden dat iedere econoom in letterlijk alle gevallen samenwerkt met mensen uit belendende disciplines, en niet, zoals nu het geval is, alleen wanneer hem dat

---

Voor een begrip geluk dat steunt op het idee dat de voorkeuren niet als gegeven worden beschouwd, is in de economie geen plaats

---

De conclusie moet luiden dat het realiteitsgehalte van een integrale gedragswetenschap, hoe ook opgevat, op nul moet worden gesteld

zelf geschikt lijkt. Hoe, echter, zal dit kunnen zonder dwang? Buiten dictaturen zal zo iets toch gewoon niet gaan gebeuren? De conclusie moet luiden dat het realiteitsgehalte van een integrale gedragswetenschap, hoe ook opgevat, op nul moet worden gesteld.

Wie toch iets blijft zien in een integrale gedragswetenschap, zal zich allicht wel willen afvragen of daaraan een reële behoefte bestaat. Wat kan hierop worden geantwoord?

Ten eerste, hierboven bleek reeds dat degenen die vinden dat de economie moet draaien om geluk, de voorkeuren niet zien als een gegeven maar als grootheden die moeten worden verklaard. Dat er een integrale gedragswetenschap zou moeten zijn is geen op zichzelf staande gedachte, maar een die een logisch gevolg is van het opvatten van de voorkeuren als te verklaren grootheden. Vergelijk hier Blaug dat, afzien van het

gegeven karakter van de voorkeuren, zou betekenen dat de traditionele theorie van het consumentengedrag opgegeven moet worden ten gunste van een “*broad socioeconomic theory of consumption*” (Blaug, 1997).

Ten tweede, om daadwerkelijk de voorkeuren te kunnen verklaren zal men toch onherroepelijk te rade moeten gaan bij andere gedragswetenschappen dan de economie, zoals die hierboven zijn genoemd. Men mag aannemen dat degenen die de term integrale gedragswetenschap gebruiken, een situatie als deze voor ogen hebben. Of behoefte bestaat aan een integrale gedragswetenschap? Wie de mening toegedaan blijft dat de voorkeuren voor de economie een gegeven vormen kan iets dergelijks missen. Voor wie er niettemin van overtuigd blijft dat de voorkeuren moeten worden verklaard, behoudt, per definitie, het idee van een integrale gedragswetenschap zijn zin.

Iemand als Heertje ziet niets in een integrale sociale wetenschap. Voor hem bestudeert de economie alleen een aspect van menselijk gedrag: het aspect van de fundamentele schaarste (Heertje, 2006, 2007; Wolfson, 2001).

Ook enkele niet-economen kunnen hier worden genoemd, zoals de filosoof H.J. Pos. Deze besprak, meer dan een halve eeuw geleden, de rol van de psychologie binnen de gedragswetenschap (Pos sprak hier van cultuurwetenschappen). Hij erkende het belang van de psychologie maar was van mening dat niettemin “de gebieden dezer wetenschappen onderscheiden (moeten) worden, of men ze op de psychologie grondt of niet.” (Pos, 1953).

Illustratief is ook hoe iemand van buiten de gedragswetenschappen denkt over een geïntegreerde wetenschap. Hierover merkte de natuurkundige, universiteitshoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, Robbert Dijkgraaf op: “Eenheid in verscheidenheid geldt ook binnen de wetenschap. Niemand is erbij gebaat om alle gerechten in een blender te gooien, deze eens flink te klutsen en vervolgens als een smakeloze brij te serveren.” (Dijkgraaf, 2007). Is dit alles iets dat het idee kan ondersteunen dat er behoefte bestaat aan een integrale gedragswetenschap? Daarvan is niets gebleken.

Resumerend, een begrip geluk impliceert kennelijk ook dat een integrale gedragswetenschap wordt aanvaard. Daarvan moet men echter zeggen dat zo iets niet alleen een lege huls blijkt te zijn, maar ook overbodig. Als een begrip geluk zo iets impliceert, dan kan men met zo'n begrip weinig gelukkig zijn. Naast niet-gegeven voorkeuren en een integrale gedragswetenschap is er nu nog een verderreikende implicatie van een begrip geluk.

Schaarste

Eerder is betoogd (Polak, 1999; Heertje, 2006) dat een begrip geluk geen aandacht schenkt aan het bestaan van de fundamentele schaarste, een notie die voor het overgrote merendeel van de economen als uitgangspunt dient. Vindt men grond om een begrip geluk te weren uit de economie dan zal, zoveel is duidelijk, over die grond ook geen enkele twijfel mogen bestaan. Nu laten echter bepaalde beschouwingen, anders dan men zou verwachten, wel een verband zien tussen

geluk en schaarste. Hier zal dus klaarheid dienen te worden geschapen. In het begin werd al melding gemaakt van de satisfactieanalyse. Hierin wordt satisfactie (of geluk), zoals gemeten op een bepaalde schaal, gelijkgesteld met kardinaal nut. Soms gebeurt dit impliciet (Layard, 2006), soms ook expliciet: *“information on the cardinal utility function (...) of the individual is tantamount to information about her welfare or happiness function”* (Ng, 2003) en *“the measuring of cardinal utility or satisfaction”* (Van Praag, 2007). Als het begrip nut, ordinaal of kardinaal, zoals telkens hier, zonder enige nadere toelichting wordt gebruikt, kan men moeilijk anders dan aannemen dat dit in de betekenis is die daaraan gewoonlijk in de economie wordt toegekend. In een economische theorie die uitgaat van de fundamentele schaarste is dit gegeven in alle begrippen uit die theorie geïmpliceerd, dus ook in het begrip nut.

Als geluk/satisfactie gelijk wordt gesteld aan (kardinaal) nut, dan kan men toch niet anders concluderen dan dat ook geluk/satisfactie schaarste impliceert. Het bezwaar dat geluk niet thuishoort in de economie omdat dit de schaarste buiten beschouwing zou laten, zou op deze manier komen te vervallen. De vraag dringt zich echter op hoe steekhoudend de weergegeven redenering is. Meer in het bijzonder, welke betekenis mag worden toegekend aan een uitspraak van de aard dat geluk/satisfactie in de buurt komt van (kardinaal) nut? Allereerst, in de buurt komen van, of zeggen dat een bepaald begrip neerkomt op een ander begrip, is niet hetzelfde als een situatie waarin de identiteit van twee begrippen van het begin af aan vaststaat.

Dit zo zijnde zal men willen weten waarom dat wat wordt gemeten, op de satisfactieschaal, mag worden gezien als (kardinaal) nut. Het blijkt nu dat enig zelfstandig bewijs hiervoor ontbreekt. Er wordt namelijk alleen gezegd dat datgene wat wordt gemeten als (kardinaal) nut mag worden beschouwd. Er is hier, zo mag duidelijk zijn, sprake van een cirkelredenering. Een uitspraak als: *“datgene wat wordt gemeten mag worden opgevat als kardinaal nut”* is daarmee zonder reële inhoud (*“If you ask somebody to rate their happiness on a scale, you have no idea what the answer means”*, Kling, 2006). Dat dit inderdaad het geval is, kan ook worden ingezien met behulp van de semantiek, de leer van de betekenis van de woorden. De semantiek, meer in het bijzonder daaruit de theorie van de semantische treden, bevat de regel dat iedere uitspraak waarin sprake is van die uitspraak zelf zonder betekenis is (Bochénski, 1980). Een uitspraak als: *“de waarderings worden gemeten op een bepaalde schaal”* zegt iets wat men kan nagaan in de concrete werkelijkheid. Een uitspraak, echter, als: *“de waarderings geven het ondervonden nut aan”* zegt uitsluitend iets over de waarderings, en daarmee over zichzelf. Een uitspraak als deze is dus zonder betekenis.

Met dit resultaat is het betoog weer terug bij af: satisfactie/geluk heeft niets met de fundamentele schaarste.

Van belang is op te merken dat deze conclusie niet alleen rust op de voorgaande uiteenzetting. Er valt nog wel meer ondersteuning voor te vinden. Kijkt men, ten eerste, naar definities van geluk, dan vindt men iets als: *“de positieve waardering die mensen hebben van hun leven”* (Diener en Seligman, 2004). Verwijst hierin iets naar schaarste?

Ten tweede, de satisfactieanalyse is bij voortduring een impliciete ontkenning van de schaarste aanwezig. De individuen, gevraagd naar hun waarderings, worden namelijk, in deze analyse, nergens geconfronteerd met een budgetrestrictie (Van Praag en Baarsma, 2005). Dat geluk niets heeft uit te staan met de notie van de fundamentele schaarste mag nu dan toch wel als vaststaand worden aangenomen.

Slotbeschouwing

“Talrijk zijn nog de misverstanden, sterk is nog de invloed van verouderde opvattingen en groot is nog de spraakverwarring, ook onder de meest bevoegden.” Dit schreef Hennisman aan het begin van zijn proefschrift dat ging over “de wijze waarop

---

Dat geluk niets heeft uit te staan met de notie van de fundamentele schaarste mag nu dan toch wel als vaststaand worden aangenomen

de economie de menselijke gedragingen moet behandelen” (Hennisman, 1945).

Een van de hedendaagse misverstanden is dat het er helemaal niet toe zou doen dat geluk geen aandacht schenkt aan de schaarste, omdat de economie daar toch al nooit over ging. Dat wil zeggen, economen als Robbins en Hennisman, die de fundamentele schaarste benadrukten, zouden alleen een soort brokkenpiloten zijn geweest, door wier toedoen de economie op een lelijke manier uit

de koers is geraakt (Van Praag, 2004; Van Praag, 2007). Dit gaat er dan echter aan voorbij dat de economie al veel langer, sinds de jaren zeventig van de negentiende eeuw, uitgaat van de fundamentele schaarste (Hennisman, 1945; Blaug, 1997). En langer nog, als men het idee van een fundamentele schaarste ook mag lezen in de vaststelling van A. Walras dat ruil berust op eigendom, en dat deze de beperktheid van de hoeveelheid goederen veronderstelt (Walras, 1831).

Het tweede, meest fundamentele, misverstand betreft het welvaartsbegrip. Wat jammer toch dat al diegenen die menen dat geluk het centrale begrip moet vormen in de economie, steeds nog blijven denken dat de economie uitsluitend gaat over materiële welvaart respectievelijk over geld. Het formele en subjectivistische welvaartsbegrip voorziet in alles waarvoor men een begrip geluk zou willen gebruiken (Hennisman, 1995). Als Van Damme zich nog onlangs afvroeg wat we aanmoeten “met de constatering dat het ‘gaat om een formeel begrip in die zin dat alles ertoe behoort wat geacht wordt ertoe te behoren?’” (Van Damme, 2007) dan kan het antwoord hierop luiden dat het begrip de behoeftebevrediging omvat die ontleend wordt aan welke vorm van schaarse middelen dan ook. Aan industriële producten en aan een ongerepte natuur. Al is het zonder meer van belang, vanwege hun onderlinge vergelijkbaarheid, om de effecten op de welvaart zo veel mogelijk in geld uit te drukken, principieel gezien maakt het niets uit als dat niet mogelijk blijkt. Hoe komt het dat vrijwel allen die geluk propageren niet van dit moderne welvaartsbegrip op de hoogte zijn? Een grootscheepse inspanning is kennelijk nog

nodig om dit begrip in de internationale beoefening van de economie te laten doordringen.

En ten slotte, wat is de prijs van geluk? Het ingaan tegen de algemeen aanvaarde wetenschappelijke methodiek, om maar de voorkeuren te kunnen verklaren. Een integrale gedragswetenschap, bij de concrete inhoud waarvan men zich niet alleen niets kan voorstellen maar die ook nog eens

---

Het formele en subjectivistische welvaartsbegrip voorziet in alles waarvoor men een begrip geluk zou willen gebruiken

overbodig is. Een economie, *oikonomia*, die heet te gaan over huishouden zonder dat zij aanvaardt dat er grond is tot huishouden. Als men de invloed van schaarste op het menselijk gedrag wetenschappelijk bestudeert, houdt dit in dat men die schaarste, als relevant fenomeen uit de werkelijkheid, ontkent. De prijs van geluk is dan ook uiteindelijk: denken dat men leeft in een wondere wereld waarin een ieder naar hartelust kan consumeren, niet gehinderd door enigerlei eindigheid van de productiefactoren. Of die prijs te hoog is zal ieder voor zichzelf moeten beslissen.

LITERATUUR

Blaug, M. (1997) *Economic theory in retrospect*. Cambridge: Cambridge University Press.
 Bochénski, I.M. (1980) *Die zeitgenössischen Denkmethode*. München: Francke.
 CPB (2007) *Macro-economische Verkenning, speciaal onderwerp, Geluk en Economie*, 123–136. Den Haag: Sdu.
 Damme, E. van (2007) *Met discussie beter begrip welvaartsbegrip*. *ESB* 92 (4519), 605.
 Diener, E. en M.E.P. Seligman (2004) *Beyond money: toward an*

economy of well-being. *Psychological science in the public interest*, 5 (1), 1–31.
 Dijkgraaf, R. (2007) *Disciplines op drift*. *NRC Handelsblad*, 26 mei 2007, 50.
 Folmer, H. (2007) *Waarom economen vaak miskleunen*. Rede, Rijksuniversiteit Groningen.
 Frey, B.S. en A. Stutzer (2005) *Happiness research: state and prospects*. *Review of Social Economy*, 63 (2), 207–228.
 Fudenberg, D. (2006) *Advancing beyond advances in behavioral economics*. *Journal of Economic Literature*, 44 (3), 694–711.
 Gul, F. en W. Pesendorfer (2007) *Welfare without happiness*. *AEA Papers and Proceedings*, 97 (2), 471–476.
 Heertje, A. (2006) *Het was niet de bedoeling*. *Algemeen evenwicht, Banach-ruimten en Europees mededingingsbeleid*. Afscheidsrede Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
 Heertje, A. (2007) *Naar echte economie in 2008*. *ESB* (92) 4525, 772–775.
 Hennisman, P. (1945) *Economisch motief en economisch principe*. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
 Hennisman, P. (1962) *Doeleinden en criteria der economische politiek*. In: Andriessen, J.E. en M.A.G. van Meerhaeghe (red.) *Theorie van de economische politiek*. Leiden: Stenfert Kroese, 1–106.
 Hennisman, P. (1995) *On the theory of economic policy*. In: Hennisman, P. *Welfare Economics and the Theory of Economic Policy*. Aldershot: Edward Elgar, 1–58.
 Hoorn, A. van (2007) *A short introduction to subjective well-being: its measurement, correlates and policy uses*. www.oecd.org/dataoecd/16/39/38331839.pdf.
 Kahneman, D. en A.B. Krueger (2006) *Developments in the measurement of subjective well-being*. *Journal of economic perspectives*, 20 (1), 3–24.
 Kling, A. (2006) *Measurement without measurement*. http://econlog.econlib.org/archives/2006/02/measurement_wit.html.
 Layard, R. (2006) *Happiness and public policy: A challenge to the profession*. *The Economic Journal*, 116 (510), C24–C33.
 Naipaul, V.S. (1982) *Among the Believers: An Islamic Journey*. New York: Knopf.
 Ng, Y.-K. (2003) *From preference to happiness: Towards a more complete welfare economics*. *Social Choice and Welfare*, 20(2), 307–350.
 Ng, Y.-K. en L.S. Ho (2006) *Introduction: Happiness as the only ultimate objective of public policy*. In: Ng, Y.-K. en L.S. Ho (red.) *Happiness and Public Policy: Theory, Case Studies, and Implications*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–16.
 Polak, J.B. (1999) *Auto's, status en welvaart: een reactie*. *Tijdschrift Vervoerswetenschap*, (35), 203–212.
 Polak, J.B. (2007) *Alternatieven voor de kosten-batenanalyse? Enkele welvaarts-theoretische kanttekeningen*. *Tijdschrift Vervoerswetenschap*, (43), 28–33.
 Pos, H.J. (1953) *Universitas scientiarum*. In: *Filosofie der wetenschappen. Vijf inleidende voordrachten*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
 Praag, B.M.S. van (2004) *De betekenis van subjectieve benaderingen in de economische wetenschap*. Rede uitgesproken op 20 februari 2004 aan de Universiteit van Amsterdam.
 Praag, B.M.S. van (2007) *Perspectives from the happiness literature and the role of new instruments for policy analysis*. *CESifo Economic Studies*, 53 (1), 42–68.
 Praag, B.M.S. van en B.E. Baarsma (2005) *Using happiness surveys to value intangibles – the case of airport noise*. *Economic Journal* (115), 224–246.
 Praag, B.M.S. van en A. Ferrer-i-Carbonell (2004) *Happiness Quantified: A Satisfaction Calculus Approach*. Oxford: Oxford University Press.
 Rayo, L. en G.S. Becker (2007) *Evolutionary Efficiency and Happiness*. *Journal of Political Economy*, 115 (500), 302–337.
 Robbins, L. (1935) *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. Londen: Macmillan.
 Walras, A.A. (1831) *De la nature de la richesse et de l'origine de la valeur*. Evreux: Ancelle fils.
 Wolfson, D.J. (2001) *Theorie en toepassingen van de economische politiek*. Bussum: Coutinho.